

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

ЗІНЕНКО Тетяни Миколаївни, кандидата мистецтвознавства, доцента, завідувача кафедри образотворчого мистецтва Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» на дисертацію **Нестерової Євгенії Олександрівни «Професійний живопис в мистецьких школах Харкова 1950 – 1970-х років: особливості формування та розвитку»**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 02 Культура і мистецтво за спеціальністю 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація.

Актуальність дисертаційного дослідження. Вивчення генези професійних живописних шкіл у різних містах України стає особливо актуальним зараз, у часи повномасштабного російського вторгнення на територію незалежної української держави та в умовах тотального спотворення ворожою пропагандою як загальної історії та історії культури та мистецтва. Саме ґрунтовне дослідження культуротворчих засад українського мистецтва та втілення української ідентичності у професійному живописі українського Харкова, фактично «вибиває всі фейки» російської мистецтвознавчої парадигми, відкриваючи світовій науці справжній стан речей. Ретельна увага до методики та систематизації напрацьованого досвіду викладання професійного живопису у мистецьких школах Харкова, зосереджена на складному періоді тоталітарної доби в українському мистецтві 1950 – 1970-х років, в умовах тотального панування «єдиного творчого методу» – соцреалізму. Процеси «декомунізації», перегляду спадщини радянських часів, розстановки акцентів, загострені повномасштабним російським вторгненням і терором, спричиняють необхідність і актуальність чіткої градації та об'єктивного всебічного дослідження творчості українських митців, які формували художню школу Харкова означеного періоду.

Вивчення професійного живопису у мистецьких школах Харкова 1950 – 1970 років розглядається Євгенією Нестеровою в контексті соціокультурних умов та змін, що відбувалися у суспільстві того часу. У харківській художній школі початок 1960-х років був позначений концептуальною зміною орієнтацій провідного мистецького закладу у бік промислового дизайну. Дисертантка детально і ґрунтовно аналізує ці процеси. У той же час, вона зазначає, що завдяки зусиллям провідних викладачів вдалося зберегти і примножити традиції харківської живописної школи. «Харківська мистецька школа з її глибоким корінням, що сягає XVIII століття, на шляху свого більш ніж 150-літнього становлення і розвитку має чималі досягнення в своїй діяльності. Досить відзначити, що у досліджуваний період тут продовжував працювати і

викладати живопис представник українського авангарду, що сьогодні розцінюється як видатне явище світового мистецтва. Цим представником був Борис Косарев. Його творча і педагогічна, а також таких видатних харківських мистців, якими були Сергій Бесєдін, Михайло Шапошников, Василь Мироненко, Леонід Чернов, Йосип Карась, Борис Колесник, Петро Супонін та інші, незважаючи на обмеженість «соціалістичної парадигми», всіляко сприяли розвитку українського мистецтва і художньої освіти в Харкові» (С.22).

Архіважливим в умовах сьогодення видається опрацювання та залучення до наукового обігу великої кількості матеріалів методфону Харківської державної академії дизайну і мистецтва, Харківського художнього училища, різноманітних архівних джерел. Слід сказати, що в умовах сучасного прифронтового становища Харкова, ця робота набуває значної актуальності для подальших студій харківської живописної школи. Євгенія Нестерова пропонує цілісне дослідження розвитку харківської мистецької школи другої половини ХХ століття як визначного навчального закладу в Україні, ґрунтуючись і на особливостях викладання в ньому станкового живопису та аналізуючи авторські підходи та методики провідних викладачів з посиланням на значний об'єм конкретних джерел і роблячи проєкцію тенденцій його розвитку на сьогоденішньому етапі.

Вибір дисертанткою наукових методів дослідження цілком обґрунтований і логічний, що дозволило досягти мети і вирішити завдання даного дослідження. У роботі застосовуються як теоретичні так і емпіричні методи наукового пізнання. Текст дисертації свідчить про високий рівень володіння Євгенією Нестеровою спеціальними методами мистецтвознавчого дослідження: художньо-стилістичного аналізу живописних пам'яток, типологізації художніх творів та компаративного підходу до різних мистецьких явищ, художніх творів, окремих образів, мистецьких виражальних засобів.

Значне місце у праці відведено дослідженню теоретично-концептуального підґрунтя мистецького життя у тоталітарному суспільстві доби соцреалізму та роль у ньому представників харківської живописної школи. Сьогодні дуже важливим і актуальним є вивчення досвіду художників, які шукали шляхів творчої реалізації, невпинно експериментували, були принциповими, щирими та послідовними у обстоюванні свого права на вільну творчість, зберігали, передавали студентам і розвивали вікові традиції харківської реалістичної живописної школи, авангардизму у вкрай несприятливих для цього умовах. Саме тому, обрана автором тема дисертації – професійний живопис в мистецьких школах Харкова 1950 – 1970-х років: особливості формування та розвитку актуальна та своєчасна. Цілком переконливо у роботі подано процес збереження та передачі знань, умінь та художніх навичок у мистецьких закладах міста як особливий приклад симбіозу

стилів і стильових напрямків, напрацювань академічної школи, соцреалізму, авангардистських пошуків.

Дисертаційна робота Євгенії Нестерової є актуальним, самостійним, комплексним і тому важливим для українського мистецтва науковим дослідженням, що має практичні перспективи. Головне, що зумовлює наукову цінність даної роботи – це новизна та якість зібраного матеріалу, його наукове трактування. Дослідження Євгенії Нестерової актуальне ще й з боку перегляду і переосмислення наявних бібліографічних джерел, які у роботі систематизовані та проаналізовані за певними періодами.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі навчального матеріалу, авторських методик, архівних джерел і творчих робіт представників мистецьких шкіл Харкова у 1950 – 1970-х роках; уведення до наукового обігу та систематизація за жанрами значної кількості навчальних робіт з живопису. Усе це сприяє комплексному уявленню про мистецьку професійну освіту в Харкові у 1950 – 1970-х роках, що є яскравою сторінкою розвитку українського живопису другої половини ХХ століття.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. Теоретичне значення роботи полягає у комплексному і всебічному висвітленні картини існування розвитку харківської школи українського живопису 1950 – 1970-х років. Практичне значення роботи полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані при підготовці довідкових видань, енциклопедій, монографій, статей, у процесі вивчення теорії та історії української культури, образотворчого мистецтва, викладання навчального курсу «Історія українського образотворчого мистецтва ХХ ст.», а також можуть знайти своє застосування під час підготовки бакалаврських і магістерських робіт. Матеріали дисертації можуть бути корисними для музейних працівників, мистецтвознавців-експертів, колекціонерів. Творча спадщина представників харківської школи живопису є важливою складовою українського мистецтва другої половини ХХ століття.

Праця побудована на опрацюванні колекцій методфондів закладів вищої освіти Харкова означеного періоду, архівних джерел та конкретних зразків виконаних навчальних завдань з живопису, портрету, пленерної практики. Слід відзначити глибокі знання дисертантки у галузі історії, теорії та практики образотворчого мистецтва в Україні. Саме це дало їй змогу підняти та успішно розв'язати у дисертації, проблеми, що стоять перед фахівцями на шляху розгляду питань стилістики мистецьких творів доби соцреалізму.

Дисертація Євгенії Нестерової суттєво збагачує вітчизняне мистецтвознавство фаховим описом та атрибуцією живописних творів харківської школи 1950 – 1970 років. Дисертаційна робота Євгенії Нестерової написана українською мовою з дотриманням наукового стилю. У роботі використано загальноновизнану наукову термінологію. Стиль викладення

результатів дослідження, нових наукових положень, висновків і рекомендацій чіткої та зрозумілої.

Цілковитою логічною і обґрунтованою є структура роботи. Вона дала можливість Євгенії Нестеровій розглянути, об'єднати, систематизувати та порівняти розглянути творчі процеси, що відбувалися у мистецьких закладах Харкова в 1950 – 1970 роках в контексті культурно-мистецьких та організаційних трансформацій тогочасного суспільства.

Структура дисертації обумовлена поставленою метою та завданнями дослідження. Основний текст роботи складається зі вступу, трьох розділів, 10 підрозділів, висновків, переліку використаних джерел (260 позицій), альбому ілюстрацій (178 позиції), переліку ілюстрацій, списку публікацій та апробацій результатів дослідження. Загальний обсяг роботи з анотаціями та додатками складає 253 сторінок, основний текст – 159 сторінки.

Структурні елементи **Вступу** вичерпно і повно демонструють послідовність викладу власних досліджень Євгенії Олександрівни Нестерової. У вступі дисертантка обґрунтовує актуальність теми дослідження, пов'язуючи виконану роботу з науковими програмами, планами, темами, декларує мету дисертації, об'єкт, предмет, завдання, хронологічні та територіальні межі, методологію дослідження.

У **першому розділі** «Історіографія. джерельна база і методика дослідження» аналізується стан дослідженості теми як загальний так і у різний час. Тому у дисертації використані джерела умовно було поділено на три основні групи. У більшості праць 1950 – 1970-х років, виданих на теренах України, висвітлено загальний процес розвитку реалістичного живопису означеного періоду. Зокрема, піддаються аналізу видання сучасників аналізованих подій і процесів. У цьому контексті розглядаються енциклопедичні та монографічні праці В. Овсійчука, П. Білецького, Д. Степовика, В. Павлова, Г. Юхимця, В. Афанасьєва. Детально подані також у розділі засадничі мистецькі твори доби, які й описувалися і аналізувалися у вищезазначених виданнях провідними українськими мистецтвознавцями. Це передусім, твори В. Касіяна, В. Мироненка, О. Пащенко, Т. Яблонської, М. Лисенка, М. Глуценка, М. Дерегуса, О. Кульчицької, Г. Якутовича, О. Хмельницького, А. Константинопольського, С. Беседіна, А. Сафаргаліна, Б. Вакса, А. Наседкіна, Є. Жердзицького, В. Полтавця та інших. Так у розділі вказано, що В. Афанасьєв «...акцентує, що живопис 1960 – 1970-х років спирається на широке коло традицій, як національних, так і європейських. Проте стосовно традицій важливим стало не лише їх засвоєння, а насамперед творче переосмислення на шляху розвитку реалізму. Ці тенденції виявляються у стильовій різноманітності творів, індивідуальних манерах та засобах виразності. Від сюжетної оповідальності живописці все частіше переходять до відтворення світосприйняття, думок і переживань героїв картин». (С.31). У той же час у розділі наводяться мистецтвознавчі дослідження харківських авторів

про творчість художників міста. Загалом, у розділі зроблено акцент та особливостях радянської історіографії, яка зосереджувалася на аналізі оптимістичних життєстверджуючих сюжетів та картин, що прославляють «радість праці».

Торкаючись сучасної української історіографії даного питання, Євгенія Нестерова засвідчує особливу роль Л. Соколюк. «Вагомим внеском у вивчення творчості харківських митців, питань формування й еволюції харківської художньої школи стали публікації доктора мистецтвознавства Людмили Соколюк. Спираючись на великий пласт архівних джерел, дослідниця вивчає історичні аспекти виникнення і розвитку харківської художньої школи, а також зародження українського дизайну» (С. 36). Автор також наводить імена дослідників різних аспектів формування і розвитку харківської художньої школи (Т. Павлова, В. Чечик, М. Чернова). Серед сучасних дослідників, які глибоко вивчають дане питання авторка називає О. Роготченка, В. Сидоренка, Л. Смирну, О. Голубця, О. Федорука, Г. Скляренко, В. Немцову, Т. Паньок, Е. Димшиця, Н. Мархайчук та інших (С.38-41; 53-54).

Важливого значення набувають емпіричні методи, які активно застосовуватися авторкою під час дослідження методфондів та архівів мистецьких навчальних закладів. Авторка систематизує також великий пласт каталогів виставок, статей у періодиці, що сприяють ґрунтовному розкриттю теми, спиралась на унікальні архівні матеріали, мемуари митців та спогади сучасників про видатних діячів української культури Харкова.

Прикметно, що авторка дисертації винесла у окрему групу джерел дисертації українських науковців, у яких розглядалися питання функціонування харківської художньої школи (О. Ковальчук, Ю. Майстренко-Вакуленко, С. Іваненко, М. Пономаренко, У. Мельникової, В. Шуліки, В. Чечик, Н. Усенко, Л. Русакової, Т. Павлової, О. Чурсіна, А. Сидоренка).

Важливою складовою першого розділу дисертації стала третя група джерел – теоретичні праці з мистецтвознавства, основ рисунку, живопису і композиції; методична література з фахових дисциплін, які допомогли авторці розкрити специфіку стилістичних і технічних особливостей живописних робіт у різних жанрах, здійснити точніший і глибший мистецтвознавчий аналіз академічних навчальних робіт, які збереглися. Це основоположні праці Г. Вельфліна, Й.Іттена, Р. Арнхейма, Б. Віппера, О. Богомазова, Б. Раушенбаха, М. Сапатова, П.Білнцького. А також видання останніх років (В. Прищенко, В. Михайленко, М. Яковлев, Т. Прокопович, О. Каленюк, Г. Вахрамєєва, Г. Смирнов, Ф. Ковальов, О. Бондар, М.Пічкур, В.Жерзіцький, Д.Єфіменко, Т. Голембієвська та інші). Безумовно, позитивною стороною даного розділу є те, що авторка подає детальний історіографічний опис і власний досвід опрацювання усіх названих джерел. Позитивним є і те, що у роботі використано іноземні теоретичні праці з основ рисунку і живопису.

Важливим у дисертації є ґрунтовне опрацювання та уведення у науковий обіг значної кількості рідкісних друкованих та рукописних архівних матеріалів. Це, зокрема, документи з Державного архіву Харківської області, які стосуються історії ХДАДМ у період 1940 – 1970-х років; відомості про студентів Харківського художнього і Харківського художньо-промислового інститутів 1944 – 1968 років і художників-педагогів, що збереглися у відділі кадрів академії. Є. Нестеровою проаналізовано цілий ряд особових справ студентів, роботи яких були збережені в методичних фондах ХДАДМ. Доповнили джерельну базу дослідження методичні матеріали з архіву кафедри станкового живопису. Специфіка обраної теми зумовила необхідність стилістичного аналізу та систематизації досить великої кількості (153 одиниці) збережених живописних робіт з фондів ХДАДМ (С. 55). Також до джерельної бази були залучені архівні матеріали з Харківської організації Національної спілки художників України (ХО НСХУ) з метою вивчення історії творчої та педагогічної діяльності харківських художників (С. Беседіна, Г. Томенка, Й. Карася, О. Вяткіна, В. Трегуба, В. Єліна, Б. Косарева, П. Супоніна, С. Светлорусова, М. Роботягова, О. Проніна, В. Сизикова, В. Кравця, Ю. Вінтаєва, В. Чауса, В. Ганоцького та ін.) були використані дані з їхніх особових справ, що суттєво збагатило дисертаційне дослідження.

Вдалому науковому дослідженню сприяло комплексне застосування загально-наукових та спеціальних мистецтвознавчих методів дослідження. Це надало можливість Євгенії Нестеровій повноцінно проаналізувати історико-культурний контекст створення живописних картин представниками харківської мистецької школи у переломний для неї період 1950 – 1970-х років, розкрити особливості її формування та розвитку на базі об'ємного збереженого фактичного матеріалу.

У *другому розділі «Історичні аспекти еволюції мистецької освіти Харкова (1950 – 1970-і рр.)»*, подано загальну історію мистецьких освітніх закладів Харкова, проаналізовано роль і місце керівників мистецьких вишів, креслено педагогічний склад фахових кафедр та особливостей художнього життя у місті.

Дуже слушно, що авторка дисертації звертається до персоніфікованого підходу у вивчення особистостей художників-педагогів демонструє їх характерні особистісні якості. Євгенія Нестерова підкреслює, що роль яскравих мистецьких постатей визначала напрям творчих пошуків цілого колективу викладачів і студентів. «На особливу увагу в контексті дослідження заслуговують здобутки темперної школи Б. Косарева, заснованої під час роботи художника в майстерні театральньо-декораційного живопису, якою він керував тривалий час. Слід зазначити, що саме темперні полотна, виконані під керівництвом Б. Косарева, були відзначені як видатне професійне досягнення на методичних нарадах у радянській столиці в 1954 році» (С. 66). Дослідниця називає цілу творчу плеяду відомих художників, які пройшли цю школу

(В. Сидоренко, Л. Братченко; Т. Медвідь; П. Шигимага, Г. Батій, В. Кравець І. Шевченко, В. Геращенко та ін.).

Дисертантка звертає увагу на значні зміни, що відбувалися у навчальному процесі 1950–70-х років ХХ століття і визначає роль керівництва інституту у цьому процесі. Зокрема, ректор М. Шапошников зосередився на активній співпраці з промисловими підприємствами (ХЕМЗ, ХТЗ, ХТГЗ, авіаційне, танкове військово училища та ін.) а також науковими, мистецькими та іншими колективами. Ректор укладав договори, згідно яких студенти мали змогу виконувати творчі роботи з натури на заводах. Є.Нестєрова наводить у роботі портрети, скульптури, естампи та інші художні твори студентів та викладачів 1950-1970-х років, які були створені безпосередньо на промислових і сільськогосподарських підприємствах Харківщини і зберігаються у методичному архіві Харківської державної академії дизайну і мистецтв. В умовах соцреалістичної доктрини, така співпраця дуже віталася.

Ще одна дуже суттєва зміна відбулася в художньому житті Харкова наприкінці 1950-х на початку 1960-х років ХХ століття. Йдеться про перенаправлення академічної художньої освіти у дизайнерське спрямування. Передумовою до цього Є. Нестєрова вбачає в наближенні навчання на художніх спеціалізаціях до промислових та індустріальних сфер діяльності і потреб тогочасного суспільства: «У 1960-х роках на території Радянського Союзу директивними методами почали запроваджувати дизайнерські організації, установи й навчальні заклади. Харківський державний художній інститут було реорганізовано в Харківський художньо-промисловий інститут (ХХПІ) у 1962–1963 рр. Ці події призвели до того, що кафедри живопису, скульптури, станкової графіки поступово припинили випуск спеціалістів. Ректор М. Шапошников намагався будь-яким чином уникнути ліквідацію очолюваного ним навчального закладу і тим самим дав поштовх до виникнення дизайнерських напрямів у підготовці спеціалістів. У ХХПІ почалось запровадження навчання студентів за спеціальностями художника-конструктора, художника оздоблення будівель, художника промислової графіки» (С.69). Такі зміни не могли не позначитися на навчальному процесі, на наповнюваності навчальних програм, на змісті дисциплін, на самій структурі інституту. Є. Нестєрова стверджує, що високопрофесійні викладачі живопису, які до того ж не були заангажовані соцреалізмом (Б. Косарев, В. Єрмілов, В. Константинов), разом з іншими викладачами намагалися забезпечити належний рівень живописної підготовки на нових спеціальностях Харківського художньо-промислового інституту. Це стосувалося усіх кафедр: інтер'єру та обладнання, промислового дизайну, промислової графіки, внутрішнього оздоблення будівель. У розділі подано також детальну історію студентів і випускників інституту, історію кафедр і творчих лабораторій з живопису, кольорознавства, рисунку тощо. «Художники-педагоги та дизайнери ХХПІ розробили власну методику викладання, що постійно коригувалася відповідно

до вимог часу. У своїх навчальних програмах викладачі намагалися синтезувати кращі досягнення декоративно-прикладного мистецтва України, досвід художньо-промислових шкіл, набутки авангардного мистецтва 1920 – поч. 1930-х років» (С.72).

У розділі автор дисертації переконливо, спираючись на аналіз численних навчальних робіт, які збереглися у фондах ХДАДМ доводить, що поступово методика художньої освіти у інституті змінювалася, «забезпечуючи перспективу підготовки художників універсального типу». Тобто, здобувши фундаментальну фахову підготовку з ґрунтовним вивченням рисунку, живопису, кольорознавства, «дизайнери за фахом надзвичайно цікаво і творчо проявили себе як живописці, що поєднали засоби образотворчого мистецтва і проектної культури» (С. 73). На підтвердження цього дисертантка наводить імена випускників, які активно проявили себе в галузі образотворчого мистецтва, отримавши художника-конструктора чи художника ДПМ (О. Бойчук, О. Шеховцов, О.Лазаренко, В. Сидоренко, В. Ганоцького, В. Чауса та ін.). У той же час, Є. Нестерова зазначає, що викладачі постійно удосконалювали підходи і методики до навчання, чим забезпечували традиційно високий фаховий рівень харківської художньої школи.

У *третьому* розділі *«Жанрова структура у викладанні живопису в мистецьких школах Харкова в 1950 – 1970-ті рр.»*, Євгенія Нестерова торкається дослідження особливостей формування і розв'язання творчих навчальних завдань у мистецьких закладах Харкова за жанрами: натюрморт, портрет, пейзаж. Слід зауважити, що третій розділ за об'ємом значно більший за інші, і тому тут детальному мистецтвознавчому аналізу піддані і роботи студентів і методики викладачів.

Дисертантка зазначає, що авторські методики тогочасних викладачів створювали принципово нові умови для розвитку професійного живопису, який базувався на ретельному вивченні природних явищ і природи. Так поступове збагачення методів навчання живопису проходило під обов'язковим і достатньо сильним впливом художніх концепцій дизайну. Це призводило до суттєвої деформації харківською художньою школою панівного у радянському союзі методу соціалістичного реалізму, що був заснований на застарілих традиціях класичного академічного і критичного реалізму. Ця деформація відбувалася під тиском впливів декоративно-ужиткового, авангардного, театрального-декораційного, графічного мистецтва, дизайну, стилістичні ознаки і художні прийоми яких забагачували і впливали на переосмислення традицій і розвиток потужної харківської мистецької школи.

Авторка дисертації окреслює у розділі чотири основні творчі майстерні, що функціонували в інституті до реорганізації на початку 1960-рр. (академіка П. Котова, професора С. Бесєдіна, доцента Є. Світличного, професора Л. Чернова). Навчальні роботи, що виконували в них студенти, були яскравими свідченнями передачі традицій харківської художньої школи і були позначені

гармонійною композиційною рівновагою, ретельним вивченням будови фігури, сріблястою колористичною гамою та психологічним наповненням образів. (С.77).

Євгенія Нестерова приводить у розділі детальний мистецтвознавчий аналіз збережених навчальних робіт 1950 – 1970 рр., які є свідченням новаторського підходу представників харківської художньої школи до академічних постановок. Це стосується і натюрмортів, і портретних композицій і пейзажів, зазначаючи, що академічні твори студентів харківського мистецького вишу 1950 – 1970-х років є поєднанням принципів реалізму з образотворчими засобами театраль-но-декораційного мистецтва». (С.). Про це свідчать різні стильові особливості виконаних зразків, присутнє у них прагнення до творчого пошуку, емоційного і глибокого ствалення до реалізації поставлених завдань. Простежується також і основний принцип академічного навчання – від простого до складного, засвідчують засади формування творчих уподобань багатьох українських митців того часу. Загалом, уведення до наукового обігу значної кількості таких творів, їх мистецтвознавчий аналіз, виконаний Є. Нестеровою, є важливим методичним, мистецьким надбанням усього українського мистецтва досліджуваного періоду.

Таким чином, у розділі засвідчено, що грамотна побудова навчального процесу, характер постановок, логічне ускладнення навчальних завдань, формували у студентів високі фахові навички, підвищували їх майстерність, сприяли творчому підходу до розв'язання складних професійних задач. Особливо це проявлялося під час літньої практики, яку студенти харківського інституту здебільшого проходили у 1950 – 1970-х рр. на теренах України. У методичному фонді академії збереглись навчальні твори з Харкова, Львова, Києва. Підкреслено рооль у цьому процесі В. Косарева, який обирав різні локації і завдання залежно від спеціалізації студентів. Аналізуючи збережені навчальні роботи, авторка робить слушний висновок про те, що темперний живопис був основною живописною технікою у 1950 – 1970-х роках.

Висновки свідчать про чітку реалізацію Євгенією Олександрівною Нестеровою поставлених наукових завдань. Перелік використаної літератури має необхідне якісне та кількісне наповнення (260 позицій). Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Євгенії Нестерової, відзначаючи його достатній науковий рівень і наголошуючи на сильних сторонах, маємо звернути увагу на деякі **дискусійні моменти, зауваження і побажання**:

1. На наш погляд, дисертантці слід було звернути більше ваги до питань термінологічного означення мистецьких явищ. Так досить незрозумілим виглядає досить часте повторювання терміну «академічних, тобто навчальних

робіт» (С.). Питання виникає також до терміну «професійний навчальний живопис» (С. 22).

2. У розділі першому, варто було б більш чітко зазначити трансформацію поглядів мистецтвознавців, які досліджували тему з позицій сучасників (у період соцреалізму) та у ретроспекції. Варто було б зробити також порівняльний аналіз і причини зміни цих поглядів.

3. Цінність роботи значно зросла б, якби авторка зробила більш глибокий аналіз соціокультурного тла, у якому відбувалося формування і розвиток харківської художньої школи перших повоєнних десятиліть та провела б паралелі з нинішнім військовим станом, що змушує знову ховати і вивозити архіви академії, зберігаючи їх для вивчення наступними поколіннями науковців.

4. У роботі трапляються прикрі стилістичні та орфографічні помилки, опечатки.

5. З огляду на актуальність теми дослідження повноту і фаховість подання матеріалу варто розглянути питання про видання наукової монографії за матеріалами дисертації.

Висловленні зауваження і побажання жодним чином не применшують високої оцінки дисертації Євгенії Нестерової як дослідження актуального, сміливого, науково виваженого, ретельного та сучасного як з огляду на залучення значного архівного апарату, за ґрунтовність і обсягом джерелознавчої складової, так і за логікою планування та викладу матеріалу. Мистецтвознавчий аналіз творів, їхні атрибутування та типологізація відповідають вимогам до дисертаційної роботи. Подана дисертація відзначається глибиною вивчення автором матеріалу як художнього, так і архівно-документального.

Євгенія Нестерова має необхідну кількість наукових публікацій (13). Апробацію основних результатів роботи було проведено на достатній кількості науково-практичних конференціях різного рівня. Практичне значення дисертації також яскраво виражене. Воно відображає глибоке знання дисертанткою теорії та історії українського образотворчого мистецтва та полягає в тому, що напрацьований у дисертації фактологічний матеріал може бути використаний при створенні навчальних посібників, розробленні навчальних курсів як з історії українського мистецтва так і з живопису, композиції, навчальних практик у різних закладах вищої освіти України, а також у практичній роботі працівниками музеїв при формуванні колекцій.

Отримані Євгенією Нестеровою результати є достовірними й переконливими, вони відзначаються науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю. Поставлена мета дослідження досягнута, визначені завдання виконані. Робота характеризується наявністю чітких логічних зв'язків і високим ступенем обґрунтованості наукових висновків.

Дисертаційна робота Нестерової Євгенії Олександрівни є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Отже, поставлене в дисертаційній роботі наукове завдання виконано повністю, здобувачка повною мірою оволоділа методологією наукової діяльності.

Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії НЕСТЕРОВОЇ Євгенії Олександрівни на тему **«Професійний живопис в мистецьких школах Харкова 1950 – 1970-х років: особливості формування та розвитку»** виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим, самостійним, зрілим комплексним науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує поставлене наукове завдання, що має істотне значення для галузі 02 «Культура і мистецтво».

Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України у п.6 – 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а здобувачка **НЕСТЕРОВА Євгенія Олександрівна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Офіційний опонент:

кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»



Тетяна ЗІНЕНКО

Проректор з наукової та міжнародної роботи
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»



Олена СТЕПОВА